

Kadernotitie Pedagogische en theologische antropologie (PeThA)

I. Situatieschets

Naar aanleiding van enkele opinieartikelen in het Reformatorisch Dagblad (voorjaar 2012 <http://www.digibron.nl/search/detail/013c15ae04ef068a50b3af72/>; Wisse - Huygen - De Muynck) is er drie keer een kleine groep mensen bij elkaar geweest die zich herkent in spanningen en vragen die er leven in de reformatorische achterban met betrekking tot opvoeding, onderwijs en vorming (met uitlopers naar pastoraat/prediking en hulpverlening). Deze notitie beoogt de vragen op een rij te zetten en een richting voor te stellen voor het vervolg. Omdat er verwantschap en overlap lijkt te zijn met bestaande instituten en initiatieven, noteren we ook wat er op dit moment al gebeurt. In afspraken over een vervolg zullen we hiermee rekening moeten houden. Bij het opstellen van deze notitie is gebruik gemaakt van de notulen van de drie eerdere besprekingen. Bij de uitwerking is voortgeborduurd op de richting die in de derde bijeenkomst gekozen is.

II. Probleemstelling

We begonnen de gespreksrondes met de constatering dat er in de reformatorische achterban een kloof lijkt te zijn tussen wat men belijdt ten aanzien van de mens enerzijds en hoe men het leven leeft en daadwerkelijk met kinderen en jongeren omgaat anderzijds. De vervolgesprekken maakten duidelijk dat er verschillende clusters van vragen zijn, die elk voor zich gevolgen hebben voor de pedagogische praktijk. Als we ze hieronder opsommen tekenen we erbij aan dat de vragen gebaseerd zijn op onze waarnemingen tijdens de pastorale praktijk, de omgang met jongeren, het volgen van de reformatorische pers etc. maar evenwel (nog) geen basis heeft in empirisch onderzoek onder ouders, leraren, kinderen en jongeren. We weten met andere woorden niet precies welke beelden er daadwerkelijk breed leven. Het kan ook goed zijn dat veel mensen zich van de door ons geconstateerde tendensen niet bewust zijn.

Omwenteling in mensbeeld. De eerste vraag betreft de paradigmawisseling die heeft plaatsgevonden sinds de moderniteit: van een wereldvisie waarin God in het middelpunt stond naar een waarin de mens centraal staat. Het algemeen gevoelen in onze cultuur is dat kinderen en jongeren zich vanuit autonome keuzes zouden moeten ontwikkelen. Het zelfbeeld van de moderne mens behoort tot de sociale beeldvorming (Taylor), dus ook tot die van de huidige generatie leerlingen (hun opvoeders en hun jonge leraren). Deze beeldvorming over de mens staat op spanning met een theïstische oriëntatie in de antropologie die in het klassieke christelijke denken dominant is (de mens bedoeld om God te eren) en die ook nog steeds belangrijk ‘achtergronddenken’ in de prediking, in de godsdienstles en in de christelijke opvoeding is.

Omgang met de bron. De tweede vraag is die naar het gezag van de Schrift. Waar laten huidige opvoeders zich door zeggen? Het lijkt dat ook reformatorische mensen zich dikwijls meer laten leiden door wat aantrekkelijk is in de cultuur en door hun (religieuze) intuïtie dan door het Woord van God. Hoe kunnen opvoeders/leraren op een valide manier zich in de praktijk laten voeden door Bijbels denken?

Cultuur en wereld. Een derde vraag betreft de kijk op de wereld. Er lijkt onzekerheid over de vraag hoe de ‘wereld’ gevuld is met het goede en/of het kwade. Spreken we over Gods goede schepping of over een wereld die in het boze ligt? Het Nieuw Testamentische gebruik van het woord ‘wereld’ is

daarbij helaas een bron van misverstand geweest. Praktische vragen zijn hier: a. welk wereldbeeld houd je kinderen/jongeren voor en b. welke taak in de wereld schets je voor leerlingen? Is hun toekomstige taak actief, bijdragend aan samenleving, een betere wereld) of passief (doen wat je taak is en niet meer)? Of is een combinatie van beide ook mogelijk?

Geneigd tot alle kwaad? De vierde vraag betreft de spanning tussen de dogmatiek en het geleefde leven (de spanning waar de discussie mee begon). In de gereformeerde gezindte wordt beleden dat de mens geneigd is tot alle kwaad, en dat God hierin alleen genadig kan ingrijpen, terwijl tegelijkertijd 'gewoon' geleefd wordt met alle moderne mogelijkheden en in advies- en opleidingspraktijken gebruik gemaakt wordt van wetenschappelijke vondsten of praktijktheorieën waarbij geen kritische vragen gesteld worden. John Exalto's 'Wordt een heer' leert ons dat hier op verschillende manieren mee omgegaan is: (a) een dualistische en tegelijk existentialistische benadering (Florijn), waarbij men van veel gebruik maakt, maar vermijdt om het geloof van betekenis te laten zijn voor de opvoedingspraktijk en (b) een vasthouden aan de verantwoordelijkheid van de mens en het maximaal gebruik maken van de middelen (Kuyt). Bij deze laatste benadering wordt evenwel de spanning eerder op scherp gesteld dan dat ze opgelost wordt. Hoe kan er - gegeven het beschreven spanningsveld - toch op een brongerichte wijze gewerkt worden? Een praktische vraag die hier mee verwant is: hoe mag je in begeleidingsrelaties/opvoedingsrelaties werken met kwaliteiten van mensen (positieve psychologie). Dezelfde vraag speelt in de opvoeding: moeten opvoeders denken vanuit een 'gaven'-kader (met accent op groei/ontwikkeling/wachsen lassen) of vanuit een gehoorzaamheidskader (met accent op gehoorzaamheid/disciplineren). Anders gezegd; moet er gedacht worden vanuit plichtethiek of deugdethiek of een combinatie van beide?

Verhouding godsdienstige en niet-godsdienstige opvoedingsdoelen. De vijfde vraag betreft de waarneming dat er onduidelijkheid is in de verhouding tussen verschillende typen vormingsdoelen. In reformatorisch onderwijs staat het godsdienstige doel voorop, waardoor de neiging bestaat om ook de andere domeinen 'religieus' in te vullen, maar waarbij men niet weet hoe leraren er doorgaans elk hun kant mee op gaan. Het komt evenwel ook voor dat er een dualisme tussen de verschillende typen doelen wordt aangehangen. Het 'religieuze' wordt als een apart terrein gearticuleerd, dat geheel los staat van de rest van opvoeding en vorming. Soms wordt bij deze vraag ook het gehoorzamen tegenover het exploreren geplaatst. De discussie die in het Reformatorisch Dagblad gevoerd is, gaf twee posities weer. Aan de ene kant wordt genoemd dat men de kinderen 'wil inscherpen' en dat kinderen moeten leren 'gehoorzamen wat God vraagt'. Aan de andere kant is er de positie dat het pedagogisch en psychologisch gezien nodig is dat kinderen en jongeren exploreren om een gezonde identiteit te ontwikkelen. Jongeren moeten vanuit die positie gedacht juist niet precies overnemen wat altijd gezegd wordt, maar zelf ontdekken, kritisch nadenken en tot keuzes komen. Personen die zo in het leven staan of zo'n periode meegemaakt hebben, staan juist sterker in hun schoenen. Dat is wat je in deze tijd nodig hebt. Spannend is hoe de Bijbelse opdracht zich verhoudt tot dit gegeven. Moet je de Bijbelse waarden en normen opleggen, overdragen, voorleven of als optie meegeven? Zie hierover uitgebreider de notitie "Exploratie" geschreven door Elsbeth Visser-Vogel voor de DORVOscholen.

De geschetste vragen spelen zich af op de grensvlakken van theologie, filosofie en de menswetenschappen. Ze zijn niet gemakkelijk benoembaar en beantwoordbaar, vanwege de verwevenheid met de kleine tradities in de subcultuur. Men leeft het leven, maar is zich vaak van spanningen binnen verschillende domeinen niet bewust. Tegelijk delen de deelnemers van de

beraadsgroep een gevoel van urgentie dat er juist op het meer fundamentele niveau bezinning nodig is. Deze bezinning kan een aanjager zijn van een bredere bewustwording zodat christen-opvoeders, hulpverleners, pastores, leraren meer Bijbelse ankerpunten geboden wordt voor hun handelen.

III. Verhouding tot andere initiatieven

Inmiddels constateren we dat er ongeveer gelijktijdig verwante/gelijkende initiatieven ontstaan, die voortgekomen zijn uit vergelijkbare urgentiegevoelens. Wanneer we vanuit deze groep verder gaan, moeten er dus keuzes gemaakt worden wat betreft doelgroep en beoogd resultaat. Daarbij moet aangegeven kunnen worden hoe de keuzes zich verhouden tot de andere initiatieven. Op dit moment zijn de volgende initiatieven en bestaande structuren bekend:

- Aanvraag NWO-subsidie vanuit de VU met stakeholders in de achterban (inmiddels afgewezen) met als vervolg het voorstel voor het DBC netwerk (Dutch Biblebelt Culture). Afbakening zou kunnen liggen in het meer beschrijvende/analyserende (taak voor DBC) en het voorzien in materiaal voor doelgroepen (taak PeTHA). Het BBC-project over de catechismuspreken ligt op het grensvlak omdat de catechismus-preek een veel besproken en praktisch onderwerp is dat nauw verband houdt met opvoeding en vorming in gezin en kerk.
- Denktank secularisatie (initiatief van Visscher/Van Oijen). Deze denkt vooral na over een praktische positionering van christenen in de wereld, bijvoorbeeld: hoe God ter sprake brengen in een wereld waarin metafysisch denken uitzonderlijk is. Het betreft hier vooral een poging de weerbaarheid en de presentie van christenen in de samenleving te vergroten.
- Lectoraat Christelijk leraarschap: het lectoraat houdt zich bezig met de kwaliteit van het lesgeven m.b.t. onder andere (impliciete) worldview. Ten behoeve hiervan wordt er een zogenoemd 'metafysisch venster' geschreven (Mackay). Er wordt verder een canon opgesteld van teksten van historisch pedagogen/ theologen/ filosofen op respectievelijk Bachelor en Masterniveau (Nederlands en Engels). De in eerder genoemde bijeenkomsten herbronning zou hier goed bij passen.
- Start kenniskring Driestar Educatief 'Opvoedingsidealen in de praktijk' (september 2012): onder andere gericht op bewustmaken van opvoedingsidealen die christelijke ouders hebben en/of zouden moeten hebben vanuit Bijbels-theologisch perspectief. Wat stuurt hun gedrag? Welke mensopvatting en/of wereldbeeld is daarbij leidend? Eén van de plannen van deze kenniskring is ook zoeken naar mogelijkheden om christelijke studenten pedagogiek (en psychologie) een masterclass o.i.d. aan te bieden m.h.o. op mensvisie, wereldbeeld etc.

IV. Positie, missie en focus van het project

Om de juiste focus te houden is het van belang om alle deelonderwerpen en initiatieven te kunnen toetsen aan de hand van een centrale vraagstelling. Die vraagstelling bevindt zich op het snijvlak van theologie en psychologie (antropologie) en is primair pedagogisch van aard. Om de vraag helder te krijgen, volgen nu eerst enkele essentiële noties over die drie perspectieven.

Theologisch: Bezien vanuit de heilsgeschiedenis is de mens goed geschapen als beelddrager van God zijn Vader, maar gevallen door de zonde en reddeloos verloren. God zoekt mensen die van Hem wegluchten op in Zijn verkiezende genade in het evangelie van Christus om hen in beginsel te

vernieuwen door de Heilige Geest en een blijvende plaats te geven in Zijn heerlijk Koninkrijk. Bezien vanuit de persoonlijke verhouding tot God, staat ieder mens in de verbroken relatie die alleen door genade hersteld kan worden en is ieder mens – met ziel en lichaam – als relationeel wezen aangelegd op het horen van Gods stem in het eigen hart en geweten, al kan de verloren ontvankelijkheid voor Gods openbaring alleen door de Geest hersteld worden en aangewezen op de relaties waarin God hem of haar gesteld heeft.

Psychologisch/antropologisch: Het moderne mensbeeld heeft drie essentiële klassieke noties fundamenteel veranderd: a) de klassieke onderscheiding van lichaam en ziel is vervangen door het besef dat de relatie tussen de materiële en immateriële aspecten van het mens zijn zeer complex is. De materialistische neuropsychologie gaat ervan uit dat de geest nooit los staat van het lichaam. In antwoord hierop is het mogelijk om het menselijke niet langer als iets structureels – rede en geweten, de mens als redelijk-zedelijk schepsel – maar als iets relationeels of existentieels te zien. Het idee van de onsterfelijkheid van de ziel wordt er in ieder geval door gecompliceerd. b) De klassieke faculteitenpsychologie ging er - in alle verscheidenheid - vanuit dat de menselijke geest of ziel te onderscheiden is in verschillende aspecten, waarvan het verstand en de wil de voornaamste zijn en er discussie is over de vraag of het gevoel bij het intellect behoort of min of meer zelfstandig is. De nieuwe psychologie werkt met heel andere categorieën zoals die van het bewustzijn en het onderbewustzijn. De klassieke faculteitenpsychologie was een van de voornaamste vooronderstellingen van de klassieke orthodox protestantse heilsleer – verlichting van het verstand, vernieuwing van de wil – en zelfs van de Godsleer, waarbij Gods deugden in eigenschappen van kennen (alwetendheid) en willen (almacht) worden onderscheiden. Nieuwe psychologische inzichten zijn in de theologie vaak niet verdisconteerd, zeker niet in orthodoxe varianten daarvan. Hoewel de indeling van *homo sapiens* onder de zoogdieren van oudere datum is, heeft met name de algemene aanvaarding van de macro evolutie tot gevolg dat de grens tussen mens en dier vervaagt. Hoe meer het eigenlijke van het beeld van God – ten onrechte – in het onderscheid met de dieren gezocht wordt (mens – dier = beeld Gods) des te problematischer dat is.

Pedagogisch: De verlegenheid van de reformatorische pedagogiek is deels te verklaren vanuit het feit dat het veranderde beeld op de mens ingeweven zit in eigentijdse handboeken voor de pedagogiek en doorwerkt in allerlei praktische methoden in en visies op het onderwijs. Het is overigens een versmalling om deze noties eenzijdig te labelen als een ‘optimistisch of positief mensbeeld’ al was het alleen maar omdat daar de suggestie van uitgaat dat het Bijbelse perspectief op de mens een negatief mensbeeld zou impliceren. Het zou beter zijn om te spreken van een seculier ‘gesloten’ mensbeeld tegenover een confessioneel perspectief, waarin de dimensie van de relatie met God alles bepalend is. Het grootste probleem voor de reformatorische pedagogische praktijk is dat de moderne noties enerzijds niet in de pre- en vroegmoderne theologische bronnen voorkomen en anderzijds – vanwege een huiver voor het loslaten van de in de gereformeerde traditie gegeven binding aan Schrift en belijdenis – nauwelijks verdisconteerd zijn in de recente orthodox-gereformeerde theologie. De praktijk heeft zich vaak bewogen tussen de uitersten van een volstrekte scheiding tussen de Bijbelse genadeleer en de pedagogiek om alle misverstanden over synergisme te voorkomen en de neocalvinistische pogingen om te komen tot een geheel eigen mens- en wereldbeeld en dus een christelijke of gereformeerde pedagogiek te ontwikkelen. Vaak heeft men eclectisch gebruik gemaakt van dat wat zich aandienende zonder zich rekenschap te geven van het onderliggende mens- en wereldbeeld of vanuit de praktische gedachte dat al het goede uiteindelijk van boven komt (algemene genade). Kenmerkend was vooral de impliciete huiver om het

'middellijke' een plek te geven¹; daarom werden godsdienstpedagogische en/of didactische vragen niet systematisch doordacht. In ieder geval is het niet gelukt om de nieuwe inzichten aan de oude bronnen te verbinden, mede vanwege het gebrek aan theologische doordenking. Vanuit een Bijbelse visie op de roeping om kinderen en jongeren te onderwijzen in de leer die naar de godzaligheid is en op te voeden tot een leven dat daarmee overeenstemt zijn drie noties van belang. (a). Ouders en opvoeders zijn geroepen om voor te leven wat de weg is van geloof in en gehoorzaamheid aan de levende God. (b). De mens is op weg en dus voortdurend in ontwikkeling en geroepen om te blijven leren. (c). De christelijke opvoeding heeft als hoogste doel om kinderen die tot Gods verbond behoren in de weg van geloof en bekering te brengen tot een leven uit Gods genade en tot Zijn eer en op alle terreinen van het aardse leven hun taken te zien in het licht van Gods roeping en van Zijn koninkrijk.

Uit de bovenstaande drie perspectieven is de volgende kernvraag te destilleren: **Hoe kun een gevallen zondaar zo gevormd worden dat hij leert om als uniek schepsel van God met ziel en lichaam en in al zijn relaties te leven uit Gods genade en tot Gods eer?**

Alle onderdelen van het project moeten bijdragen aan de aanscherping en beantwoording van deze vraag, die met het oog op de praktijk hieronder in twee theoretische deelvragen uitgesplitst wordt en door een aantal praktische casussen of thema's geïllustreerd.

1. Theologische vraag: Hoe kan de orthodox-gereformeerde theologie de moderne psychologische en antropologische inzichten kritisch evalueren en in de theologische antropologie verwerken zodat zichtbaar wordt hoe het Bijbelse mensbeeld zich tot de moderne inzichten verhoudt. Herbronning vindt plaats vanuit de klassieke bronnen maar is meer dan herhaling omdat het heroriëntatie biedt in een nieuwe context. Andersom dagen hedendaagse inzichten ook uit om klassieke bronnen te herlezen.
2. Pedagogische vraag: Hoe kunnen in de praktijk van de christelijke pedagogiek nieuwe inzichten en methoden kritisch getoetst en dienstbaar gemaakt worden vanuit de bronnen van de christelijke traditie met inachtneming van het feit dat die bronnen een ander mensbeeld veronderstellen en in het besef van het risico dat het orthodox-christelijk onderwijs door de praktijk heen seculiere invloed heeft ondergaan.

De doelstelling van het project is het voorzien in de behoefte op het grondvlak aan academisch verantwoord materiaal op het gebied van visie op de mens, waarbij nauwkeurig rekening gehouden wordt met de praktische vragen die in het veld leven.

Daarbij wordt niet alleen gebruik gemaakt van teksten uit de traditie maar worden die teksten ook nadrukkelijk in relatie tot en confrontatie met de moderne cultuur gelezen en verstaan om zo duidelijk te maken waar de belangrijkste vragen liggen en aanzetten tot antwoorden te geven. Schrift en belijdenis zijn daarbij normatief, maar daarbij is het uitgangspunt dat elke nieuwe generatie geroepen is om die in de nieuwe context te verstaan.

---

¹ In de bevindelijke spiritualiteit wordt het 'middellijke' onderscheiden van het 'onmiddellijke'. Het laatste duidt op de onmiddellijke werking van de Heilige Geest in iemands leven, dus zonder tussenkomst van bijvoorbeeld onderwijs, schriftuitleg of verstandelijke kennis. 'Middeljik' had een negatieve bijklank, omdat het gebruik van middelen zou suggereren dat de mens zelf een aandeel zou kunnen hebben in het heil.

Bij het toetsen van de theorie aan casussen uit de praktijk is de vraag leidend wat de mogelijkheden, beperkingen, perspectieven zijn voor opvoeden en opleiden vanuit een Bijbels mensbeeld. We beogen niet om op een encyclopedische manier de ontwikkeling van onze cultuur te verhelderen. Verder waken we ervoor om de mens niet te objectiveren en los te zien van zijn relaties en zijn context.

Doelgroep: Mensen in stafposities in opvoedingsondersteuning /hulpverlening /onderwijs /pastoraat /catechese-cursussen. Indirect zullen we een bredere groep bereiken.

Resultaten:

1. Analyse van de belangrijkste verschuivingen in het mensbeeld en de mogelijke implicaties voor de theologische antropologie. (inbreng vanuit de academische context / lectoraat DE)
2. Bronnen uit de christelijke traditie voorzien van een toelichting (herbronning) (studenten op verschillende niveaus: PhD, MA en BA).
3. Empirisch onderzoek naar het probleembewustzijn en de knelpunten in de praktijk van onderwijs en opvoeding (HBO-studenten).
4. Praktische toepassingen in de beoordeling en/of 'kerstening' van moderne inzichten uit de psychologie of methoden uit de praktijk van het onderwijs (uitwerking DE).
5. Nieuw handboek: *Opvoeden en onderwijzen vanuit gereformeerd perspectief* (werktitel).

V. Vervolg

We kunnen ons het vervolg voorstellen in vier stappen, waarbij de stappen 2 tot en met 4 afhangen van de resultaten van stap 1.

Stap 1: Bijeenkomst met toetsing van de vragen. Tentatief hebben we reeds enkele vragen geformuleerd (zie boven ad II). Op persoonlijke titel worden een aantal deskundigen uitgenodigd uit verschillende vakgebieden. Een aantal van hen wordt gevraagd 10 minuten op de vraagstellingen te reageren. Er wordt gevraagd naar herkenning en aanvulling. Verder wordt gevraagd naar de wenselijkheid om dit project te vervolgen. Ook kan er reeds aangegeven worden hoe wij ons dit ongeveer voorstellen. Voor deze bijeenkomst zouden ook docenten uitgenodigd kunnen worden die thesisbegeleiding doen in verschillende opleidingen. Ook docenten van diverse instellingen waaronder hulpverleningsinstellingen, scholen en opleidingen, zoals HBO-pedagogiek, theologie (praktisch theologen) kunnen worden uitgenodigd.

Stap 2: Formuleren van beknopt werkplan op grond van de bevindingen van de bijeenkomst. Dit werkplan bevat de keuzes die gemaakt zijn en de afspraken tussen de verschillende instellingen. Het werkplan heeft een looptijd van drie jaar.

Stap 3: uitvoering van het herbronningsproject (drie jaar):

- Studie(s) op PhD-niveau naar de positie van de huidige mens met inachtneming van de verschuiving van het open naar het gesloten zelf (Taylor). Hoe kun je theologisch/dogmatisch hier een goede formulering voor vinden met op de achtergrond de vragen uit de probleemstelling?
- Herbronningstrajecten (bijv. jaarlijks 3 bachelors en 3 mastertheses, over de hele periode één of twee promovendi. Voor thema's en mogelijke verdeling zie bijlage.

- Studies op Masterniveau – met als resultaat: gemotiveerde bronnenselectie en bespreking van de tekst(en) in relatie tot een van de vragen.
- Studies op Bachelorniveau – met als resultaat: idem.
- Empirische onderzoekjes naar hoe de vragen zoals ad II gesteld herkend worden en praktisch beleefd. Dit is onder te brengen bij HBO-pedagogiek (in deze opleiding is er een nauwe verwantschap met opvoedingsondersteuning).

Stap 4: kennisdeling.

- Jaarlijks conferentie waarop kennisdeling plaatsvindt (mogelijk geïntegreerd in het Studium Gerenake programma), met lezingen van academici, afgestudeerden MA/BA die presentaties geven van hun herbronningsstudies / empirische onderzoekjes.
- Redactie die helpt praktische materialen te selecteren/redigeren voor publicatie, bijvoorbeeld in het compendium van Christelijk Leraarschap.
- Einddoel (na bijvoorbeeld drie jaar): een Nederlandstalig handboek over Christelijk Opvoeden en onderwijzen, waarin de (academische) bezinning op de vraagstukken met betrekking tot de pedagogische en theologische antropologie wordt gebundeld. Dit kan gedefinieerd worden als deelproject van het lectoraat CL (onder redactie van pedagoog en theoloog).

Bram de Muynck/Henk van de Belt/Petronelle Baarda

(Aangevuld en gewijzigd naar aanleiding van de bespreking van de beraadsgroep, Driestar Hogeschool, Gouda, 24 januari 2013)

Bijlage

Thematische vragen die in eerdere versies gesteld zijn t.b.v het herbronningsproject, passend bij de vraagstellingen ad II:

1. Wat verstaan we onder het beeld Gods, wat is de impact van de val. Zijn kinderen/jongeren kind van Adam, Abraham, duivel, God. Wat zij hiervan de gevolgen voor de opvoedbaarheid van de mens?
2. Hoe zien we de relatie tussen doop, verbond, verlossing? Wat betekent dit voor de manier waarop opvoeders, leraren, pastores, hulpverleners mensen aanspreken?
3. Legitimatatie van opvoeding. Op welke Bijbelse gegevens baseren we de taak om op te voeden, mensen in een bepaalde richting te begeleiden? Welke opdracht ligt er en van wie komt die opdracht en waarom? Welke perspectieven moeten we mensen geven?
4. Wijze van opvoeding (rule-based). Gegeven
5. Pedagogisch-maatschappelijke verantwoordelijkheid

Reeds voorgestelde bronnen en taakverdeling met bronnen (zie notulen Huygen)

- Bijbel (OT) m.n. Spreuken Driestar (promovendus op begeleiding)
- Bijbel (NT) ??
- Augustinus VU (Wisse)
- Reformatie/Calvijn TUA (Kater/Huijgen)
- Gereformeerde Orthodoxie Driestar (De Muynck)/ VU (Exalto)
- Puritanisme Driestar (Proos)/VU (Vlastuin)/TUA (Kater)
- Edwards VU (Vlastuin)
- Neocalvinisme (Bavinck) Driestar (De Muynck)/ TUK? (Dolf te Velde?)
- Kohlbrügge VU (Vlastuin)/TUA (Kater)
- Aalders Driestar (De Muynck)